

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 9 • Haziran 2024 • 277-286

Issue: 9 • June 2024 • 277-286

Normal Yas Sürecinde Manevi Destek

- Kara, E. (2022). *Normal yas sürecinde manevi destek*.
Ankara: Akademisyen Kitabevi. (203 s.)
- Kara, E. (2022). *Spiritual support in the normal grieving process*.
Ankara: Academician Publishing. (203 p.)
ISBN: 978-625-8259-43-8

Canan Yılmaz

Yüksek Lisans Öğrencisi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: cananyilmaz6565@gmail.com
Orcid: 0009-0000-9891-7746
Eskişehir / Türkiye

MA Student
Eskişehir Osmangazi University
Institute of Social Science
E-mail: cananyilmaz6565@gmail.com
Orcid: 0009-0000-9891-7746
Eskişehir / Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1417258>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received 09 Ocak 2024 • 09 January 2024
Kabul Tarihi • Accepted 25 Mart 2024 • 25 March 2024

Ö z e t

Yas sürecindeki bireyi tanıdıktan sonra, oluşan manevi stres ve kaygıları ortadan kaldırmak ve sarsılan anlam dünyasını yeniden oluşturmak için İslam Dini kaynakları, Kur'an ve Hadis başta olmak üzere, Anadolu bilgelerinin yazdığı eserlerden yararlanılabilir. Bu çalışmada her kayıp türünün kendine ait özellikleri göz önünde bulundurulurken, yas süreci, ölüm ve beklenen ölüm, sağlık kaybı çerçevesinde ele alınmış ve destek faaliyetleri normal yaşla sınırlandırılmıştır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Yas • Kayıp
Dini başa çıkma • Manevi destek • Manevi terapi

A b s t r a c t

After recognizing the individual in the mourning process, Islamic religious sources, particularly the Qur'an and the Hadith, as well as the Works of Anatolian sages, can be utilized to eliminate the resulting spiritual stress and anxieties and to reconstruct the shattered world of meaning. In this study, considering the unique characteristics of each type of loss, the grieving process is addressed within the contexts of death and anticipated death, as well as health loss, and support activities are confined to normal grief.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Grief • Loss • Religious coping
Spiritual support • Spiritual therapy

Kitabın yazarı, Doç. Dr. Elif Kara Özatik, yükseköğrenimini Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 1993-1998 yılları içerisinde tamamlamış, mezun olduktan sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Felsefe ve Din Bilimleri (Din Psikolojisi) alanında, *Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Bu Konuyla İlgili Dini Tutumları* isimli teziyle (2000-2003) yüksek lisansını tamamlamıştır. Yine aynı üniversitede *Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışının Genelleme Derecesi ile Kader İnancı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* adlı çalışmasıyla (2003-2009) doktorasını yapmıştır.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Felsefe ve Din Bilimleri bölümünde araştırma görevlisi (2000-2009) olarak görev yapan yazar, Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi/ Psikoloji Bölümünde (2010-2012) aynı üniversitenin Eğitim Fakültesi/İlköğretim Bölümünde (2012-2018) ve Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi/Felsefe ve Din Bilimleri Bölümünde (2018-2020) doktor öğretim üyesi olarak çalışmalar yapmıştır. Özatik, halen Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinde Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Din ve Maneviyat Psikolojisi Anabilim Dalı Başkanlığını yürütmektedir. Elif Kara Özatik'in çeşitli dergilerde çok sayıda çalışması bulunmaktadır. Ayrıca 2022 yılında *Normal Yas Sürecinde Manevi Destek, Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışı ve Kader İnancı* isimli iki kitabı yayınlanmıştır.

Yas sürecini anlama yüzleşme ve kayıpla birlikte değişen yaşama yeni koşullarıyla birlikte alışma üzerine birçok araştırma yapılmış, bu araştırmalar neticesinde çeşitli kuramlar oluşturulmuştur. Bu eserde birçok kuram anlatılmış ve açıklanmıştır. Anlatılan tüm yas kuramları, yaşlı kişiyi tanımak anlamak ve yardımcı olmak amacını taşımaktadır. Normal yas sürecinde manevi destek sağlayabilmek için yas süreçleriyle ilgili bilgi sahibi olmak ve uygun basit iletişim becerilerine sahip olmak önemlidir. Yasın manevi yönlerini inceleyen, psikolojik süreçlerini ele alan bu çalışmanın alana birçok yönden katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Özatik'in doçentlik temel eseri olarak yayımladığı *Normal Yas Sürecinde Manevi Destek* isimli eser, önsöz ve içindekiler kısmı hariç dört bölümden oluşmaktadır. (i) *Kayıp ve Yas*, (ii) *Maneviyat ve Yas*, (iii) *Manevi Destek Hizmeti ve Kapsamına Bakış*, (iv) *Yas Sürecinde Anlamı Yeniden Yapılandırılmada Bazı Yaklaşımlar ve Maneviyat*, bölümlerinden oluşan eser, kısa bir sonsöz kısmıyla tamamlanmaktadır. Eserin önsözünde “yas” kavramının tanımı yapılmış, kayıpların çok çeşitli olabileceği ve buna bağlı olarak yas süreçlerinin de çeşitli olabileceği açıklanmıştır. Ayrıca kitabın yazılma gerekçesi, konusu ve önemi üzerinde durulmuş ve eserin yazılma sebebi anlatılmıştır. Kara, yas süreci ile ilgili çalışmasını, manevi

danışmanlık üzerine yurt dışında araştırma yaparken, manevi destek uzmanlarının hastalara yaklaşım ve iletişimle ilgili soruları üzerine çalışmaya karar vermiştir. Manevi danışmanların, görüştüikleri kişilerin özelliklerini bilmeleri, nerede ne söyleyecekleri ile ilgili bilgi sahibi olmak istemeleri ve yas sürecinde danışman ya da psikolog olmadan nasıl yardım edilebileceği üzerine alana katkı sunabilmek amacıyla çalışmasını sürdürmüştür. Çünkü kayıp, insanın sahip olduğuna inandığı dünyasını, hayata verdiği anlamı sarsmaktadır. Anlam arayışı, insanın ve özellikle yaşlı insanın ihtiyacıdır. Yaşlı kişi hayata ve ölüme yeniden anlam bulmak ister. Bu süreçte bireye yardımcı olabilecek kişiler, manevi destek uzmanlarıdır.

Eserin, *Kayıp ve Yas* başlıklı birinci bölümünde (s.1-47) bu başlık altında dokuz alt başlık bulunmaktadır. Araştırmacı ilk olarak kayıplardan ve bunların neden olduğu yas süreçlerinden bahsetmiş, ölümün insanın yaşayabileceği tek kayıp olmamakla beraber meşru bir yas deneyimi olarak doğrulanan tek kayıp olduğunu vurgulamıştır. *Kayıp kategorileri* alt başlığı altında literatürde üzerinde çalışma yapılan kayıp türleri ve çalışmayı yapan araştırmacılara da yer verilmiş, daha sonra bu kategoriler tek tek açıklanmıştır. Kayıpla birlikte değerlendirilen kavramlara yer verilmiş, sözlük anlamları ve tanımları yapılmış, yas tutmayı açıklayan yaklaşımlara geniş yer ayırmıştır. Freud'un yas ve melankoli yaklaşımı açıklanmış, yas kavramının ilk kez Freud tarafından tanımlanmış olduğu belirtilmiştir. Elizabeth Kübler Ross'un, *Kayıp Evreleri Kuramı* anlatılmış her bir evrenin açıklaması yapılmış. Lindemann'ın, *Kayıp ve Yas* yaklaşımı ve alt başlıklar halinde evreleri, Bowlby'nin *Bağlanma Teorisi* kuramı ve alt başlıklar halinde evreleri, Worden'in *Yas Görevleri Modeli* ve alt başlıklar halinde evreleri, Rando'un, *Altı R Yas Süreci* ve bu altı evre alt başlıklar halinde açıklanmıştır. Stroebe ve Schut'un *İkili Süreç Modeli*, Klass, Silverman ve Nickman'ın, *Devam Eden Bağlar Teorisi*, Neimeyer'in *Anlam Yapma Teorisi* gibi birçok kuram detaylı bir şekilde açıklanmış, bunların eleştirilen yönleri belirtilmiş ayrıca eksik bırakılmış ve görülmemiş kısımlar da dile getirilmiştir. Örneğin, 'kültürün ve sosyal çevrenin yas üzerine etkileri' gibi eksikliklere değinilmiştir. Yas sürecinin, 'felsefi, manevi, psikolojik, sosyolojik ve fiziksel' yönleri ele alınmış, yasin çeşitleri alt başlıklar halinde sıralanmış ve yas sürecindeki tepkiler tablo şeklinde sunulmuştur. Birinci bölümün sonunda yas tutma biçimlerinin daha çok kadınlarda görülen yas tutma biçimi ve daha çok erkeklerde görülen yas tutma biçimi şeklinde kategorize edilmiş ve birinci bölüm sonlandırılmıştır.

Kitabın ikinci bölümü olan *Maneviyat ve Yas* (s. 49-84) isimli başlığında ise insanın manevi yönüne vurgu yapılmıştır. Yazar, maneviyatı,

çalışmanın temel hedefi olarak planlamış, maneviyatla ilgili yapılan çeşitli çalışmalara atıfta bulunmuştur. İnsanın manevi yönü güçlüdür, maneviyat, insanın yaratıcı ile bağ kurduğu aşkın yönüdür, İslam dini ve maneviyat iç içedir (Özdoğan, 2008: 94). Stresli şartlar altında dahi “üstün bir varlığa sığınma ihtiyacı” olumlu bir başa çıkma şeklidir (Karakaş & Koç, 2014: 610). İslam, yaşamın amacı ve anlamına yönelik açıklamalarla doludur. İslam inancının inanan bireye olumsuz tecrübeler karşısında sunduğu anlam dünyasının, yaşla ilgili düşünce ve davranışlarda etkili olduğu ifade edilmiştir. *Yas ve Dini Başa Çıkma* alt başlığı altında İslam dinindeki ölüm teması işlenmiş, Hz. Muhammed’in (sav) yakınlarını ve ailesindeki bireyleri kaybedince verdiği tepkiler ve duygusal süreçlere örneklerle yer verilmiştir. Anadolu bilgilerinden olan Mevlana’nın, Yunus’un acıyı ve sabrı tarif ederken yaptıkları psikolojik büyümeye işaret edilmiştir. *İslam ve Ölen Kişilerle Bağlar* başlığı altında, İslam dini çerçevesinde oluşmuş taziyeye kültürünün yas sürecine uyum ve psikolojik destek sağladığı vurgulanmış, ölümden sonra yapılan tören ve ritüellerin uyum sürecini olumlu etkilediği verilen çalışmalarla tespit edilmeye çalışılmıştır. *Yas Sürecini Etkileyen Manevi Faktörler* başlığı altında İslam dininde olan ahiret inancının manevi iyi olma üzerindeki etkileri incelenmiş, ölümün son olmaması, ahiret inancının sevilen kişinin nerede olduğuna dair bilgi vermesi ve ölen kişi ile kavuşma müjdesi, kişinin duygularını sağlıklı bir mecrada yaşamasına psikolojik açıdan olanak sağlayabileceği belirtilmiştir. *Psikolojik Sağlamlık, Din ve Yas Süreci İlişkisi* başlığı altında ise yazar, dinin yas ve ölümü anlamlandırdığını, psikolojik sağlamlık din ve yas süreci ilişkisinde inanan insanlar için ortak bir duygunun var olduğunu belirtmiştir. Bu ortak duygunun da kişilerin, sevdiklerinin cennette olduğunu bilmek olduğunu, bunun da psikolojik sağlamlığın oluşmasını sağlayan bilişsel süreçlerin içinde “dini inanç vardır” önermesine götürdüğünü ifade etmiştir. *Allah’a Teslimiyet ve Yas* alt başlığı altında ise Allah’a teslimiyetin iç denetim ve dış denetim sağladığı ve bu durumun yas sürecinde olumlu dini başa çıkmaya etkisi olduğu ifade edilerek ikinci bölüm sonlandırılmıştır.

Kitabın üçüncü bölümü olan *Manevi Destek Hizmeti ve Kapsamına Bakış* (ss. 85-148) başlığı altında manevi destek uzmanlarının görüşme süreçlerine yardımcı olacak bilgiler yer almaktadır. Yurt dışında yapılan çalışmaların ilkelerinden yola çıkılarak, ülkemizde yürütülen manevi danışmanlık/destek faaliyetlerindeki ihtiyaçlar göz önüne alınıp, yas sürecindeki iletişim ele alınmıştır. Yurt dışında danışman ya da psikolog olmayan gönüllülerin aldıkları eğitim ve verdikleri destek yardımları anlatılmış ve bunların yurt dışında faydalı bulunduğu belirtilmiştir. Kara, ülkemizde dini destek uzmanlarının psikolog ünvanı olmadığını, danışman

ünvanlarının da tartışmalı olduğu için faydası kanıtlanmış bu tür çalışmaların dikkate alınabileceğini, çünkü dini destek uzmanlarının ilahiyat eğitimi almış kendi alanlarında yetkin kişiler olduğunu ve normal yas sürecinde etkili olabileceklerini vurgulamıştır. Ayrıca dini başa çıkma, anlam bulma ihtiyacı, inanç ve ruh sağlığı ilişkisi gibi birçok kurumsal ve uygulamalı alanın, Kur'an ve Hadis bilgisi başta olmak üzere temel ilahiyat alan bilgisinin yardımı ve desteği ile olması gerektiği tespitinde bulunmuştur. Yurt dışındaki çalışmalarda sağlık personelinin de manevi bakım yapabildiğini ve hizmetlerinin kapsamında din görevlileri ile iş birliği içinde olduklarını, yapılan dini ritüellere katıldıklarını belirtmiştir. Yas sürecindeki insanların kişisel yolculuklarını içeren kitapta, film ve dokümanların, destek uzmanlarına kaynak sağlayabileceği böylece yasın yaşanma çeşitliliğinde derinleşmeler olabileceği vurgusu yapılmıştır. Üçüncü bölümün ikinci başlığı olan *Yas Sürecinde Manevi Destek Neleri İçerir* kısmında ABD'de manevi danışmanlıkta yas bilgisi için en bilinen yas kuramı olarak Kübler-Ross'un yas kuramının kullanıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca manevi danışmanın yas ve evreleri ile ilgili bugüne kadar çalışılmış kuramları ve modelleri bilmesinin hem danışman hem de danışan açısından faydalı olacağı, danışmanın yardımın içeriğine dair genel bilgilere sahip olması ve iyi bir dinleyici olmasının da önemli olduğu belirtilmiştir.

Manevi Sıkıntı İçinde Olanlar İçin Manevi Destek Kaynakları başlığında ise yazar, inancın yas sürecindeki bilişsel ihtiyaçlara cevap verdiğini belirterek, manevi destek uzmanının ilahiyat alan bilgisiyle cevaplayabileceği konuları şöyle sıralamıştır. Ölüm, ruhun ölümsüzlüğü, ölümden sonraki hayatın nasıl devam ettiği, ahiret, sınanma, hayatın anlamı, insanın değeri, Allah'ın merhameti ve bağışlayıcılığı, ölen kişinin ardından işlenebilecek hayırlar, rıza ve sabır gibi konuların İslami kaynaklar incelenerek cevaplanabileceğini ifade etmiştir. Yas sürecinde dini inancın bu yönleriyle manevi destek sağlayacağı belirtilmiştir. *Yas Sürecinde Manevi Destek Ne Anlama Gelir* başlığında ise Kara, yurt dışında yapılan faaliyetleri, bahçede yürüyüş, piknik gibi aktivitelerin uygulanabileceğini söyleyerek, diyanet personelinin hastanelerde manevi destek uygulamaları içerisinde ebru sanatı ile ilgili faaliyetlerinin olumlu dönüşlerini örnek göstermiştir. *Manevi Danışmanda Olması Gereken İletişim Becerileri* başlığı altında iletişim türleri sıralanmış; kinetik iletişim, yüz ifadeleri, ses tonu, beden dili, sessizlik, ortam, proksemik alan, sözel iletişim, sembolik iletişim, iletişimde farkındalık, gözlem, hazır olmak, farklılıklara karşı anlayışlı olma vb. *etkili iletişim* örnekleri verilmiş; kabul etme, yansıtıcı dinleme, hitap şekli, koma ya da felç durumunda iletişim ve *manevi iletişimle ilgili temel ilkeler* alt başlıklar halinde açıklanmıştır. Yaslı bireylere kendi

kendine yardım konusunda tavsiyeler maddeler halinde sıralanmış, yas ve depresyon arasındaki fark tablo şeklinde sunulmuş, yaşlı bireye verilecek yardım konusunda nefes teknikleri tavsiyesinde bulunulmuş ve nasıl uygulanacağına dair bilgiler verilmiştir. Son olarak *Manevi Destek Uzmanları ve Tükenmişlik* başlığı altında, manevi danışmanların olumsuz duygular yaşayan kişilerle çalıştıkları için duygusal olarak yıprandıkları, bunun literatürde 'ikincil travma' adı ile tanımlandığı ve bu tükenmişlik hissinin diğer adının 'maneviyat yorgunluğu' olarak bilindiği ifade edilmiştir. Bu olumsuz durumların üstesinden gelebilmeleri için, manevi destek uzmanlarının yapmaları ve yapmamaları gereken noktalara dikkat çekilmiştir. Bakım verenler için, stresle başa çıkma, ruh ve beden sağlıkları ile ilgili tedbirler alınması gerektiği ve bunların; fiziksel öz bakım, bilişsel öz bakım, sosyal öz bakım, duygusal öz bakım gibi teknikler olduğu belirtilmiştir. Alınması gereken bu tedbirleri alt başlıklar halinde detaylandırmış ve nasıl uygulamaları gerektiğine dair tavsiyelerde bulunarak üçüncü bölümü sonlandırmıştır.

Eserin dördüncü ve son başlığı olan *Yas Sürecinde Anlamı Yeniden Yapılandırmada Bazı Yaklaşımlar ve Maneviyat* (s. 149-176) bölümünde yazar, yas sürecinde kullanılan terapi yöntemlerinde uygulanabilecek manevi değerleri ele almaktadır. Bu başlık altında anlamı yapılandırmanın, bilişsel işleyişine ışık tutulmuştur. Anlatı terapisi, bilişsel terapiler ve bibliyoterapi gibi yöntemlerin, anlam yapılandırmada verdikleri öneme dayanarak neden birbirleriyle ilişkilendirildikleri açıklanmıştır. Yazar, kişinin kendi manevi değerlerinden güç alabileceği, bunun da pozitif psikolojinin ana teması olarak karşımıza çıkabileceğini belirtmiştir. Dini inancın sağladığı psikolojik sağlamlığın kişinin olumsuz olayları karşılama-sında, sonrasında yaşamını düzenlemesinde ve başa çıkmasında destek olduğu vurgusunu yapmaktadır. Psikolojinin iyileştiriciliğini keşfettiği kavramların zengin içerikleri, dini inancın içinde yer almaktadır. Psikoloji bunu keşfettiğinde, kişinin manevi güçlerinin psikoterapi yöntemlerine entegre edilmesi klinik uygulamalarda yerini almış ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Böylece inançlı kişilere kendi tanıdıklarına, aşına oldukları, kendilerini ait hissettikleri kaynakların sunduğu içeriklerle psikolojinin yöntemleri birleştirilmiştir (Hodge, 2008). Kara, inancın tevek-kül, sabır ve rıza ile sunduğu kabullenme iyileştiriciliğinin klinik uygulama ve yöntemlerle kanıtlanmış bir kavram olduğunu ifade etmiştir. Psikoloji kavramı olan kabullenmenin içeriğinin, inancın kaynakları ile eşsiz, zengin, derin ve anlamlı bir şekilde oluşturulabileceğini belirtmiştir. *Kayba uyumda stratejiler* alt başlığında yazar, yaşlı kişilerin kayba uyum sağ-

lamak için kullandığı stratejiler olan; duygusal stratejiler, bilişsel stratejiler, davranışsal stratejiler ve manevi stratejilere yer vermiş ve bunları açıklamıştır.

Bilişsel Davranışçı Terapi ve Yas başlığı altında ise yazar, terapinin ne olduğunu ve nasıl uygulandığını açıklamıştır. Bilişsel davranışçı terapi, kanıt dayalı bir teknikle danışanı terapi sürecine aktif olarak dahil etmektir. Kişiden olumsuz düşüncelerinin kanıtı istenir. Örneğin; “günah işlediğim için başıma bu geldi” düşüncesi işlevsiz görülmektedir. Kişi, kanıtlarını sunduğu zaman bu kanıtları çürütme yoluna gidilir. Dini olumsuz düşüncenin kanıtının, dini kaynaklardan olumlusu ile değiştirilmesiyle gerçekleştiği ifade edilmektedir. Araştırmacı, *işlevsiz dini düşünceyi alternatifleri ile değiştirmede*, manevi destek uzmanlarının normal yas sürecinde bilişteki olumsuzlukları alternatif düşünce ile değiştirmesinin mümkün olduğunu belirtmiştir. Farkındalık ve kabullenme terapilerinde ise kabul ve kararlılık terapilerine ağırlık verildiğini belirtmiştir. Bu terapilerde dini kıssa, dua, dini hikâye ve metaforların kullanılabileceğini, bunların terapide etkili olduğunu ve terapiyi zenginleştirdiğini ifade etmiştir. Kişinin tercihine göre, Kur’an tilaveti, tezhip, ebru gibi uygulamaların yapılabileceği belirtilmiştir. Şehit annelerine yönelik bir çalışmada tasavvuf müziği ve el sanatı ile yapılandırılmış manevi bakım uygulamasında olumlu geri dönüşlerin alındığı vurgulanmıştır. Kara, *Bibliyoterapi* başlığında, bibliyoterapinin en genel anlamı ile “kitaplar ile ya da okuma ile iyileşme” anlamına geldiğini ve bibliyoterapi tekniğinin kişi üzerindeki etkilerini açıklamıştır. İlk önce kişiye / duruma uygun bir metin veya hikâyenin seçilmesi gerektiği -örneğin, sana ölümle ilgili Kur’an’dan ayetler okumak istiyorum- belirtilmiştir. Kişi ile metin arasındaki duygusal yakınlık sayesinde ilişki kurma sürecinin üç evresi olduğu belirtilmiş ve bunları; özdeşim ve yansıtma, arınma(katarsis), okuyucunun öyküden çıkardığı anlam şeklinde sıralayarak bu evreleri ayrıntılarıyla ele almıştır.

Naratif Anlatı Terapisi alt başlığında, yazar bu terapi ile ilgili açıklamalara ve terapinin gerçekleştiği süreçlere değinmiştir. Bunlar; hikâyeyi dinleme, problemin kişi üzerindeki etkisini görselleştirme, kişinin problem üzerindeki etkisini görselleştirme, kişinin hâkim hikâyesi ile ilgili yeni bakış açıları geliştirmesi ve alternatif hikâye ile anlamın inşası süreçleridir. *Yas ve Bibliyoterapi* başlığı altında, ölüm ile ilgili bazı ayet ve tasavvuf eserlerinden örneklere yer verilmiştir. “Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın” Hicr sûresi 29. ayette Allah’ın insana kendi ruhumdan üflediği ve insanın kıymetini ortaya koyma açısından bu ayetten yararlanılabileceği

belirtmiştir. Bu ayetin tefsirlerinden yararlanılarak ayetin terapide kullanılabilen farklı manalarına da yer verilmiştir. Ayrıca Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin eserlerinden örneklere yer verilmiştir. Mesnevi'deki ölümle ilgili metaforlar kullanılmış, beyitlerden örnekler verilmiştir. Yine Divan-ı Kebir ve Fihi Ma Fih eserlerinden yararlanılarak dünyanın rüya âlemi olduğu ve ölümün yeniden doğuş anlamına geldiği gibi ifadelere yer verilmiştir.

Eserin *Beklenen Yas ve Saygınlık Terapisi* olan son alt başlığında ise ölmekte olan hastalar için tasarlanan saygınlık terapisinin, dini kaynaklarla çok daha zengin bir hale getirilebileceğinden bahsedilmiştir. Yazar, ağır hastaların özelliklerini alt başlıklar halinde vermiş ve manevi destek uzmanının ne yapması gerektiğine dair tavsiyelerde bulunmuştur. Son olarak, yaşamın son aşamasında manevi destek uzmanının saygınlık terapisinde kullanabileceği sorulara yer vererek bölümü noktalamıştır.

Sonuç olarak manevi danışmanlık ve rehberlik alanına ilişkin yerli ve yabancı literatür birikimi kullanılarak hazırlanan bu eser hakkında genel bir değerlendirme yapıldığında;

(a) *Güçlü yönleri:* (i) Eserde Batı kökenli birçok manevi destek kuram ve modeline yer verilmesine rağmen, bunların İslam dini ve kültürüyle sentezlenmeye çalışılması göz önünde bulundurularak, eserin özgün bir duruşa sahip olduğu söylenebilir. (ii) Kitabın ismi içeriğiyle gayet uyumlu olup, kapak görseli güzel tasarlanmıştır. (iii) Manevi danışma ve rehberlik literatüründe eserlerin yeterli olmaması sebebiyle, alan literatürüne çeşitlilik ve zenginlik kazandırması bakımından önemli bir çalışma olarak değerlendirilebilir. (iv) Alana yönelik bir çalışma olmasına rağmen, yoğun akademik bir dil kullanılmadığı için her kesimden okuyucuya hitap etmektedir. (v) Kitabın içeriğinde belirtildiği gibi sadece manevi destek uzmanlarının değil, gönüllü bakım verenlerin de yararlanabileceği bir çalışma olması bakımından önemlidir. (vi) Eserin akıcı bir üsluba ve duru bir anlatıma sahip olması sebebiyle okuyucuyu sıkmayacağı ve keyifli bir okuma sağlayacağı ifade edilebilir.

(b) *Zayıf yönleri:* (i) Eserde bazı yerlerde yazım hataları ve anlam düşüklüğü olan cümleler bulunmaktadır. (ii) Manevi destek uygulamasında kullanılacak dini teknik ve uygulamalar betimlenirken çok fazla tekrara düşülmesi zayıf bir yön olarak göze çarpmaktadır. (iii) Kitabın sonuç bölümü yoktur. (iv) Eserin, hangi metodolojiyle (yöntemle) yazıldığına dair bir açıklama yapılmamıştır. Oysa akademik çalışmalarda metodoloji bölümünün açık olması ve çalışma tasarlanırken değerlendirilen metodolojik seçeneklerin açıklanması gerekli görülmektedir. Bu şekilde, okuyucular çalışmanın nasıl yapıldığını anlayabilirler. Bunun olmayışı

araştırmanın zayıf bir yönü olarak görülebilir. (v) Kitap, dokümantasyon yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Araştırmacının, doküman analizi ile beraber, sahada çalışırken iletişim kurduğu danışanlarla mülakat tekniğiyle görüşmeler yaparak, küçük bir örneklem grup üzerinden nitel bir araştırma yapması önerilebilir. Bu şekliyle araştırmanın hem alana hem de kitaba daha fazla katkı sunabileceği düşünülmektedir. Böyle bir çalışmanın tercih edilmemesi de zayıf bir yön olarak değerlendirilebilir.

(c) *Geliştirilebilir yönleri:* (i) Eserin son kısmına sonuç bölümü eklenmelidir. (ii) Eserin ilk sayfalarında yazarın özgeçmişine yer verilmiştir. Kitabı okuyan araştırmacı ya da okuyucuların, yazar hakkındaki meraklarının giderilmesi çoğu okuyucu kitlesi için önemlidir. (iii) Yeni baskısından önce imkan olursa nitel bir uygulama yapıp akademik kalitesini yükseltmek için yeni baskıya eklenebilir. Yeni baskılarda bu kısımlar tekrar gözden geçirilebilir.

Kaynaklar

Karakaş, A., & Koç, M. (2014). Stresle başa çıkma ve dini başa çıkma yöntemleri arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3, 610-631.

Özdoğan, Ö. (2008). İnsana manevi-psikolojik yaklaşım. *AÜİFD*, 49, 77-102.